

---

*С.А.Сироватський,
кандидат історичних наук,
доцент НУБіП України*

*В.В.Васильєва,
аспірант НУБіП України*

КИЇВСЬКІ АДРЕСИ АРХІТЕКТОРА В.ГОРОДЕЦЬКОГО

Людина живе, поки її згадують. Архітектор живе в кожній створеній ним споруді. Це стосується і Владислава Владиславовича Городецького, який продовжує жити в Україні, Польщі, Ірані.

Тоді, на початку ХХ століття, великого поширення набував стиль модерн, що в перекладі з французької означало «новітній». Він сприяв формуванню витонченого естетичного ідеалу, який майже зливався з природою у ритмі дивовижних рослинних композицій, співвідносився з продукцією машинного виробництва і гігантською архітектурою, яка виникає як наслідок технічних відкриттів, сплеску інженерної думки й запровадження новітніх матеріалів.

Представники модернізму, використовуючи нові конструктивні засоби, намагалися подолати еkleктизм культури ХІХ століття, а вільне планування і своєрідний архітектурний декор слугували засобами для створення надзвичайних, підкреслено індивідуалізованих будівель, всі елементи яких підпорядковувалися єдиному орнаментальному ритму й образно-символічному задуму. Метрами нового стилю були Хван дер Вельде в Бельгії, Й.Ольбрехт в Австрії, Гауді в Іспанії, Ч.Р.Макінтош в Шотландії, Ф.О.Шехтель у Росії.

Нові віяння не обійшли і Київ. Наприкінці 1890 – на початку 1910 років, у зв'язку з бурхливим економічним піднесенням, місто охопила справжня будівельна лихоманка. Від 1898 по 1901 роки кількість новоспоруджених кам'яних будинків досягла близько 1000 – вражаючої на той час кількості [1, 7]. Коли В.Городецький оселився у Києві, де вже впродовж двадцяти років діяв водогін, давала струм перша центральна електрична станція, але не було трамваю, каналізації та величезної кількості споруд, без яких важко сьогодні уявити центр міста.

Перші роботи Городецького не збереглися. Це були дерев'яний

мисливський тир у садибі Товариства правильного полювання на Лук'янівці та мармурова усипальниця баронів Штейнгелів на Аскольдовій могилі. Майже не відома діяльність архітектора як голови «Будівельної контори домової каналізації», що виконувала роботи зі влаштування дворових туалетів та підключення їх до вуличних каналізаційних мереж [7, 52]. Але, як фахівець широкого профілю, В.Городецький міг проектувати майже все – це забудова садиби відомого професора медицини Франца Мерінга, мебльового магазину Йосипа Кімаера (тепер належить Міністерству освіти України) та будинку №11 по вулиці Миколаївській, названої на честь талановитого архітектора. Вважають також, що Городецький був одним із авторів комплексу Південноросійського машинобудівного заводу [3] та готелю «Континенталь», перебудованого у Київську консерваторію.

Після спорудження павільйонів графів Потоцьких на Всеросійській виставці 1897 року [10] Городецький стає помітною постаттю у київському будівництві. Того самого року він зводить прибутковий будинок Бендерського (нині Червоноармійська, 25), будинок Російського страхового товариства на Хрещатику, Художньо-промисловий і науковий музей імені імператора Миколи Олександровича (нині – Національний музей українського образотворчого мистецтва), караїмську кенасу [6, 403–406], починає працювати над Миколаївським костьолом. Городецький – автор декількох склепів на Байковому кладовищі [9, 225–238] та склепу Лелевського у Видубецькому монастирі. Він також проектує корпуси цементного заводу «Фор» [4] (в наш час тут розміщено комбінат азбестових виробів). Рекламуючи продукцію цього заводу, у 1901–1903 роках Городецький спорудив власний будинок на вулиці Банківській, 10 – славетний «Будинок із химерами». Незважаючи на це, за ним закріпилася слава того, хто лише переробляє чужі проекти та використовує чужі ідеї – Художньо-промисловий музей та Миколаївський костьол було споруджено у різних історичних стилях за чужими ескізами. Та коли трапилася нагода спроектувати свій власний будинок, Городецький показав себе як справжня творча особистість і виявив власні художні уподобання.

Будівництво було розпочато навесні 1901 року. Як казав про своє творіння сам автор, «будинок, може і дикуватий, але не знайдеться в Києві людини, яка минула б його, не зупинившись поглядом» [5, 6]. І це була правда. Тоді багато архітекторів мешкали в

будинках, зведених за власними проектами (А.К.Краус – на вулиці Московській, 5, В.М.Ніколаєв – на Лютеранській, 12, Е.П.Брандман – на вулиці Осієвській, 6), але не могли зрівнятися з будинком Городецького, що якоюсь мірою навіть став символом міста. Корінний киянин, а згодом прославлений російський письменник К.Паустовський, згадуючи дитячі роки у своїй «Повісті про життя», писав: «У стіни цього сірого будинку, схожого на замок, було вмуровано скульптурні зображення носорогів, жирафів, левів, крокодилів, антилоп, що населяли Африку. Бетонні слонячі хоботи над хідниками заміняли ринви. З пащі носорогів капала вода. Сірі кам'яні удави здіймали голови з темних ніш. Він їздив полювати до Африки. На згадку про ці полювання він оздобив свій будинок кам'яними зображеннями звірів. Дорослі казали, що Городецький – дивак, але ми, хлопчиськи, любили цей дивний будинок. Він допомагав нашим мріям про Африку» [8, 50].

Справді, Владислав Городецький полюбляв мандри, а ще більше – полювання. Майже щороку він вирушав в екзотичні подорожі до Азербайджану, Середньої Азії, Афганістану, Сибіру, Кенії й привозив звідти численні трофеї, якими прикрашав своє житло, тому його будинок стає втіленням власних схильностей та уподобань. Відомий путівник по Києву 1917 року відзначає: «...досить відомий в Києві будинок архітектора Городецького, прикрашений фантастичними скульптурними чудовиськами, ніби знятими з балконів Notre Dame в Парижі...» [12, 322].

Як кожна непересічна особистість, Владислав Городецький, навіть одійшовши у вічність, продовжував драгувати уяву київських філістерів своєю занадто очевидною й відчутною інтелектуальною неординарністю, а тому поширення все нових і нових вигадок і нісенітниць щодо знаменитого митця триває й понині – нібито архітектор спроектував свій будинок *na pari* у непридатному для будівництва місці, нібито химерні морські потвори на фасаді мали нагадувати власнику про його доньку, яка втопилася в морі. Насправді Городецький придбав ділянку тому, що через розташування в незручному місці вона була дешева, а дочка архітектора померла значно пізніше за свого батька. Що ж до численних «химер», то це були звичайні слони, носороги, жаби та дельфіни, створені для того, щоб продемонструвати високу якість новітнього тоді матеріалу під назвою «цемент», що його виготовляв київський завод «Фор», корпуси

якого будував Городецький.

Історія створення славнозвісного будинку Городецького зовсім інша.

На початку ХХ століття вулиця Банківська, або Банкова, де, крім двох симетричних корпусів штабу й інтендантства Київського військового округу, розміщувався будинок, була забудована особняками відомих у місті осіб (це були – Ліберман, Бродський, Пухальський, Ейсман, Абрагамсон, Ігнат'єв, де-Вітт, Шлейфер, Аршавський та ін.), а розпланування садиби Мерінга утворило нову будівну ситуацію, в якій виник пішохідний зв'язок між вулицею Банківською та Хрещатиком. У 1905 році по Липківській лінії відкрився рух трамваю № 18 – від Бессарабського ринку по Круглоуніверситетській, Лютеранській, Банківській, Інститутській, Садовій і далі – по Олександрівській, Микільській, Цитадельній – аж до Києво-Печерської лаври.

Будинок було зведено у 1901 – 1903 роках. З боку Миколаївської площі (нині – площі імені І.Франка) він був шестиповерховий, з боку Банківської – триповерховий. На першому поверсі містилося дві квартири – двокімнатна та трикімнатна, решта поверхів мала по одній квартирі, що складалися на другому поверсі з шести, на третьому – з восьми, на п'ятому – з дев'яти і на шостому – знову з восьми кімнат. На четвертому поверсі, що з боку Банківської був перший, у найкращій квартирі з десяти кімнат мешкав сам Городецький. Ретельно продумане планування квартир створювало найкомфортніші умови проживання. До кожної квартири додалися – льодовик, льох, винний погріб, стайня, каретний сарай і навіть... корівник.

Будинок опалювали 52 печі, груби в парадних приміщеннях обкладалися майоліковими, а в жилих – полив'яними кахлями. Службові кімнати опалювалися залізними грубами [11, 11].

Проект передбачав високий рівень комфорту квартир, але різнилися вони за розміром річної платні. Так, на першому поверсі, значно заглибленому згідно з рельєфом та місцевими умовами, розташовувалися дві стайні з кучерськими кімнатами, спільна пральня з руською варистою піччю і дві квартири – кожна з передпокою, кухнею, ванною, клозетом, коморою та трьома (одна) і двома (друга) кімнатами. Вартість цих квартир становила відповідно 540 і 420 крб. на рік. На всіх вищих поверхах розміщувалися по одній багатокімнатній («панській») квартирі. На другому поверсі, з боку Миколаївської площі, квартира мала шість кімнат, передпокої, ванну, буфетну,

коридор, кухню, три кімнати для прислуги, два клозети і дві комори. Коштувала ця квартира 1 200 крб. на рік. У бік схилу гори на рівні цієї ж квартири розташовувалися льохи для чотирьох верхніх квартир із чотирма винарнями й одна двірницька. Починаючи з цього поверху, піднімалися парадні мармурові сходи. Вхід на сходи мав половину їх висоти, що відповідало рівню хідника Банківської вулиці. На третьому поверсі, від Миколаївської площі, або в партері по Банківській, квартира складалася з восьми кімнат, передпокою, посудомийної, кухні, коридору, двох кімнат для прислуги, ванної і двох клозетів. Коштувало це приміщення 2 000 крб. на рік [7, 120–121].

Найкращою була власна квартира архітектора під номером «3». Розміщувалася на першому поверсі від вулиці, або бельєтажі. Вона складалася з кабінету, вітальні, малої вітальні, їдальні, будуару, спальні, дитячої, кімнати для гувернантки, запасної кімнати, передпокою, трьох кімнат для прислуги, посудомийної, коридору, кухні, ванної, двох клозетів і двох комор. Вхід до помешкання був через вестибюль із парадним під'їздом та кімнатою для швейцара. Вартість цієї квартири становила 3 500 крб. на рік. Так само оцінювалася й рівнозначна квартира поверхом вище, а остання, верхня, менша на одну кімнату, коштувала 2 750 крб. на рік [7, 120–121].

Унікальною особливістю будинку вважалася відсутність глухих брендмауерів: вільне розташування на садибі надавало можливість природного освітлення верхніх поверхів з усіх боків та виводило будинок на рівень особняків, чим законно пишався автор. Крім того, у дворі був мальовничий крихітний садочок із «альпійською гіркою», фонтаном, мініатюрними доріжками та декоративними насадженнями, площа якого становила 320 кв. метрів.

Будинок було застраховано від вогню в Першому російському страховому товаристві за 175 000 крб., і він мав давати щорічно 13 910 крб. прибутку. Валовий прибуток оцінювався в 9 500 крб., відрахування на витрати становили 2 300 крб., тож чистим прибутком були лише 7 200 крб. на рік. Якщо врахувати, що вартість усієї будівлі зі службами й землею становила 130 000 крб., то стає зрозуміло, що мистецька витівка архітектора могла окупитися досить нескоро [7, 123].

Подекуди існувала така думка, що нібито без скульптурних прикрас будинок Городецького нічого не вартий – звичайна цегляна коробка. Однак «коробка» була також оригінальною – із закрученими

віялом за ходом сонця приміщеннями. Крім того, пишним і ретельно розробленим був інтер'єр.

Круглий вестибюль перекривала склепінчаста стеля, поділена на вісім граней, по яких розпустив свої щупальця величезний спрут, чотири марші парадних сходів освітлювались збоку широчезним вікном. У центрі сходової клітини розміщено скульптурну композицію у вигляді двох величезних, гвинтом закручених зображень риб, з піднятими догори хвостами й перевернутих водоростями, що закінчувалися квітами із умонтованими в них електричними лампами у білих матових кулях. Не менш вигадливим здається й огороження сходів із широким, зручним у дотик поруччям та балясинами схожими на пташині лапи, що спираються на мармурові сходинки, охоплюючи їх гострими кігтями. Посередині сходового огороження на кожному марші вміщено пару купідонів, котрі тримають картуш із рельєфним луком і стрілами – символікою кохання.

Стіни парадних сходів раніше були розписані на мисливській теми, однак збереглися лише ліпні оздобы – трофеї з мисливського спорядження, артистично скомпоновані з двоствольної рушниць, ягдташу, різька, кинджалу, дротика та баклагы з рельєфним зображенням богині полювання Діани із собакою. А в центрі композиції – мисливський капелюх, певно, власника будинку. Попід маршами йдуть гірлянди з битої дичини, листя й шишок, оленячі й турячі роги, биті зайці, косулі. Нагорі – орел, ажурні сталеві гвинтові сходи на горище й дах. Цікаво й те, що на фасадах будинку розміщувалися «живі» тварини, птахи, істоти, а в інтер'єрах – лише бита дичина, роги, черепи.

Над кожними дверима зі сходів до помешкань у рельєфній мисливській композиції було оформлено й номери квартир. У квартирі номер «3», що належала самому Городецькому, також було багато трофеїв, але не ліпних, а справжніх. Люстри, меблі з оленячих та лосячих рогів, шкури звірів, розписні плафони. У кабінеті господаря й поверхом нижче збереглися такі плафони зі сценою полювання давнього мисливця. Збереглися ліплені стеля, карнизи, груби. Усе це донесли до нас фотографії, надруковані в тогочасній пресі.

І все ж будинок Городецького знаменитий не стільки своєю архітектурою та інтер'єром, скільки зовнішнім скульптурним оздобленням, виконаним київським скульптором, італійцем Еліо Саля. На початку 1900-х років він викладав у Київському художньому

училищі, а потім разом із своїми братами художником Еудженіо та скульптором Роберто створив майстерню, що займалася скульптурно-оздоблювальними роботами. На відміну від більшості тодішніх київських скульпторів, Саля працював переважно не з традиційними матеріалами (це були бронза, чавун, граніт, мармур), а з цементом. Владислав Городецький був основним замовником цементних скульптур Еліо Саля – ними були прикрашені Художньо-промисловий музей, Миколаївський костюол й дракони на будівлі Держбанку.

У творчості архітектора й скульптора було чимало спільного, насамперед пошук нетрадиційних підходів у мистецтві, захоплення давніми стилями, динамічні композиції, багаті оздоби, намагання застосовувати штучні матеріали в будівництві й скульптурі. Еліо Саля був чудовим анімалістом, йому добре вдавалися зображення тварин, зокрема диких хижаків та усілякої морської живності, що надавало його творчості екзотичного забарвлення. Скульптурно оздоблюючи будинок, переважну більшість скульптур із цементу Еліо Саля розташував на бровці даху, тому вони там є дуже виразними. Коли ж дивитися на нерівну, різко розчленовану лінію даху, здається, що зображення є густо нагромадженими. І це – головний недолік скульптурного ансамблю. Водночас риби з великими хвостами, великі мушлі, рибацькі сіті, що обважнілими звисають із стін, неначе символізують торжество життя, розмаїтого й романтичного, яким було життя самого Городецького.

Звернення до світу тварин, птахів і риб не було чимось новим у мистецтві. В античну епоху зображення деяких тварин у художніх творах слугували геральдичними знаками, що символізували певні прикмети людей, родин і навіть цілих держав. Але, на відміну від конкретизованого, символічного й алегоричного призначення тварин у давньому мистецтві, у творчості Еліо Саля вони являли собою зібраний символ: грань між реальними істотами (орлами, носорогами, рибами, моллюсками) і фантастичними (русалками й химерами) тут стерто. Це посилює відчуття незбагненності самого життя, а форми, їх дивовижність дали скульпторові нагоду виявити своє вміння пов'язати гнучкі обсяги живої матерії з архітектурними лініями й площинами. Однак синтез архітектури модерну з анімалістичною скульптурою у співпраці Городецького й Саля не дістав подальшого розвитку в історії українського мистецтва ХХ століття – занадто було в ньому експериментального й суб'єктивного.

Водночас «Будинок із химерами» не давав прибутку. 27 квітня 1909 року власник заклав його дворянці Єлизаветі Мойсеївні Крушевській терміном на два роки, не думаючи про те, що невдовзі доведеться розпрощатися зі своїм творінням назавжди. І справді, повернувшись навесні 1912 року після чергової подорожі до Африки, Городецький заклав будинок у Київському товаристві взаємного кредиту, а в 1916 році садиба на Банківській 10 вже належала Товариству цукрових заводів «Благодатинське».

В буремні революційні часи «Будинок із химерами» перейшов у власність до Самуїла Мойсейовича Німця, а в 1921 році в ньому вже містилися штаб військово-трудова лісозаготівельної дружини та ветеринарне управління Київського військового округу. У 1943 році будинок було пристосовано під поліклініку № 1 для партійно-державної номенклатури. І тільки в 90-ті роки будинок Городецького стає доступним для звичайних відвідувачів.

Самому Городецькому вже не довелося бути свідком цих метаморфоз. Втративши нерухомість і засоби для існування, він емігрував до Варшави, де працював архітектором у Міністерстві суспільних робіт. Однак престижні й вигідні замовлення немовби обминали його. Відома лише одна значуща його робота того часу – проєкт курорту в Хелі. Тому 1928 року він радо прийняв пропозицію американської інвестиційної компанії «Генрі Улен і Ко» обійняти посаду головного архітектора «Синдикату зі спорудження перських залізниць». 1929 року за його проєктом в Тегерані було вперше споруджено залізничний вокзал. Здобувши визнання цією роботою, Городецький став одержувати урядові замовлення на проєкти забудови нових міст Ірану і навіть палацу самого шаха в Тегерані.

Здавалося, що Городецький знову впіймав удачу, але в п'ятницю 3 січня 1930 року Владислава Владиславовича не стало – помер він від серцевого нападу. Поховали Городецького на римо-католицькому кладовищі Долаб на південній околиці багатомільйонного Тегерана. На могилі було встановлено просту кам'яну брилу сірого кольору, який він так часто використовував у своїх спорудах з цементу.

Тривалий час місце поховання знаменитого архітектора було невідоме. Однак у травні 1993 року на прохання Музею історії Києва співробітниками посольства України в Ісламській Республіці Іран могила Городецького була розшукана. У день 130-х роковин дня його народження послали України й Республіки Польща разом із

співробітниками обох посольств в ІРІ вшанували пам'ять В. Городецького покладанням квітів та запаленням свічок на його могилі. Одночасно в колишньому будинку архітектора на Банківській 10 в присутності представників посольств Республіки Польща та Ісламської Республіки Іран в Україні також було вшановано пам'ять нашого земляка. А до 135-ї річниці від дня народження архітектора посольство України в ІРІ впорядкувало його поховання.

За розпорядженням Київської міської державної адміністрації від 12 березня 1996 року (з подання Спільки поляків України) вулицю Карла Маркса, колишню Миколаївську, було перейменовано на вулицю архітектора Городецького. Було також ухвалено рішення про встановлення на його честь анатаційної та меморіальної дощок на будинку по вулиці Банківській 10.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Анисимов А.Д.* Скорбное бесчувствие. На добрую память о Киеве или грустные прогулки по городу, которого нет. – К. :ТАВАСНУК Ltd., 1992.
2. *Богуславский С.М.* Спутник по Киеву. – К., 1913.
3. *Галайба В.* Літопис одного заводу // Вечірній Київ. – 1998. – 27 січня.
4. *Галайба В.* Якби не француз – то не було б київського цементу // Українська інвестиційна газета. – 1998 – 1 грудня.
5. *Кілессо С.К.* Дива архітектора Городецького // Україна (Київ). – 1979. – № 52.
6. *Ковалинський В.* Меценати Києва. – К. : Київ, 1998.
7. *Малаков Д.В.* Архітектор Городецький. – К. : Київ, 1999.
8. *Паустовський К.Г.* Повесть о жизни // Собр.соч. – Т.3. – М. : Правда, 1957.
9. *Проценко Л.* Історія Київського некрополя. – К. : Київ, 1995.
10. Сільськогосподарські виставки у Києві // Українська інвестиційна газета. – 1997. – 14 жовтня.
11. *Чегусова З.* Киевский дом: какова его дальнейшая судьба // Всеукраинские ведомости. – 1995. – 24 января.
12. *Щероцкий К.В.* Киев. Путеводитель. – К. : УКСП «Кобза», 1917.

Сироватський С.А., Васильєва. В.В. Київські адреси архітектора В.Городецького.

Стаття присвячена одному з визначних київських архітекторів В.Городецькому. Життя митця було цікавим і різноманітним, багатогранною і оригінальною є його творчість. Величавий собор і помпезні громадські

установи, кладовищенські склепи і «Будинок з химерами» понині вражають жителів і гостей столиці. Городецький, як творець, виявив себе новатором і експериментатором – нові творчі задуми він поєднував з пошуками незвичайних образів і новітніх технологій. Творчий імпульс митця приваблював до себе багатьох однодумців, що брали участь у втіленні не звичайних задумів. Саме тому діяльність архітектора В.Городецького сприяла формуванню естетичного образу міста кінця XIX – початку XX століть, ставши вагомим внеском в архітектуру стилю модерн в Україні.

Ключові слова: архітектура, модерн, еkleктизм, Київ, Еліо Салія.

Сыроватский С.А., Васильева В.В. Киевские адреса архитектора В.Городецкого.

Статья посвящена одному из выдающихся киевских архитекторов – В.Городецкому. Жизнь художника сложилась интересно и разнообразно, многогранным и оригинальным было его творчество. Величественный собор и помпезные общественные сооружения, кладбищенские склепы и знаменитый «Дом с химерами» до сих пор поражают жителей и гостей столицы. Городецкий, как творец, проявил себя новатором и экспериментатором – новые творческие замыслы сопровождали поиски необычайных образов и новейших технологий. Творческий импульс художника привлекал многих единомышленников, которые принимали активное участие в осуществлении необычных идей. Именно поэтому деятельность архитектора В.Городецкого способствовала формированию эстетического образа города конца XIX – начала XX веков, став весомым вкладом в архитектуру стиля модерн на Украине.

Ключевые слова: архитектура, модерн, еkleктизм, Киев, Элио Салія.

Syrovatsky S.A., Vasilyeva V.V. Kiev's addresses of the architect V.Gorodetsky.

The article devoted to the one of the well-known Kiev's architect V.Gorodetsky. The artist it was died interestingly and variously, and original his creativity was many-sided. The majestic cathedral and grandiose public constructions, cemeterial crypts and well-known «The House with chimeras» still strike inhabitants and guests of the capital. Gorodetsky as the creator, proved the innovator and the experimenter – new creative plans accompanied searches of extraordinary images and the latest technologies. The creative impulse of the artist attracted adherents who took active part in implementation of unusual ideas. For this reason activity of the architect V.Gorodetsky promoted formation of an esthetic image of the city of the end of 19 – the beginnings of the 20 century and was a powerful contribution to architecture of modernist style in Ukraine.

Key words: architecture, Art Nouveau, Eclecticism, Kiev, Elio Salya.